

VERSOLOGIE

Sledujeme –li problematiku nauky o verši z hlediska historické poetiky, zjišťujeme, že starší poetiky propracovávaly teorii verše velmi podrobně, což souviselo s normativním pojetím těchto příruček, a přímo stanovovaly určité typy verše s určitým metrickým a rýmovým schématem jako závazné modely. Setkáváme se dokonce s tím, že existovaly slovníky, ve kterých byly zpracovány různé rýmy k danému slovu, kterých pak básník mohl využít při psaní svého textu.

V současné době, je versologie zaměřena k obecným otázkám, nesnaží se stanovovat závazné normy, spíše se snaží v základních oblastech svého bádání ukázat možnosti, které má autor k dispozici.

Teoreticky i prakticky zaměřené práce o verši nalezneme v českém prostředí poměrně hluboko v minulosti. Souvisejí se snahami uplatnit postupy latinské prozodii v českém jazykovém materiálu, tedy s otázkou časomíry. Touto problematikou se zabýval Jan Blahoslav, Jan Amos Komenský, Bohuslav Balbín, v době Národního obrození vedli polemiku Josef Dobrovský – zastávce sylabotónického systému a František Palacký a Pavel Josef Šafařík – zastánci časomíry.

K nejznámějším badatelům o českém verši ve 20. století patří Josef Hrabák, který napsal mnoho studií a k jeho stěžejním dílům patří Poetika a Úvod do teorie verše.

Současná versologie se zaměřuje na čtyři oblasti zájmu:

1. podstata verše, rytmu a metra
2. oblast prozodických systémů
3. problematika rýmu a asonance
4. ustálené druhy verše

Při výkladu podstaty verše je třeba si uvědomit, že sice při analýze verše uvažujeme o verši jako o samostatném celku a i uvnitř verše zjišťujeme menší celky = stopy, ale že z hlediska versologie verš nemůže existovat izolovaně, protože by vnímatel nebyl s to verš jako verš identifikovat. První vnímaný verš totiž přináší teprve metrický impuls, který se teprve dalšími verši potvrzuje a tak je text vnímaný jako rytmicky uspořádaný.

Verš je tedy založen na rytmickém opakování jazykového jevu, který nazýváme obecně nositel metrického impulsu. Chápeme jej tedy jazykový útvar, v němž se realizoval vyšší stupeň rytmické organizace než v próze. Přitom předpokladem pro vnímání verše v jeho specifické kvalitě je realizace daného metrického schématu nebo jeho obměn – nejméně ve dvou po sobě následujících verších.

Ze syntaktického hlediska nemusí verš nezbytně představovat syntaktickou jednotku, takže vzniká napětí mezi hranicí verše a hranicí věty – hovoříme o syntaktickém přesahu. Proto ve versologii je pro určení verše jako jednotného celku rozhodující jeho grafická podoba, tedy jeho zaznamenání na jednom řádku a podstatné jsou také jeho akustické vlastnosti.

Termínem **metrum** označujeme ideální schéma verše, termínem **rytmus** jeho realizaci, tedy záměrné opakování určitých zvukových prvků ve verši.

Ve verši existují přirozené hranice – tak zvaná *stálá střední diereze* = závazná hranice mezi slovy situovaná doprostřed verše - např. u alexandrínu (dvanáctislabičný verš jambického nebo trochejského spádu) je situovaná po šesté slabice.

Vedle přirozených hranic existují ve verši i hranice umělé, které při analýze verše slouží k tomu, abychom určili jeho charakter. Tyto menší úseky se nazývají **stopy** a rozlišujeme je podle toho, jak jsou v tomto úseku rozloženy na těžké a lehké doby. *Za těžkou dobu – tezi – považujeme slabiku, která je nositelkou metrického impulsu = přízvučná slabika, za lehkou dobu – arzi- slabiku, která nositelkou metrického impulsu není = nepřízvučná slabika*

Stopy rozlišujeme podle počtu slabik na dvouslabičné a třislabičné.

Mezi *dvouslabičné stopy* patří trochej - teze – arze – u
Jamb - arze teze u -
Spondej – skládá se jen ze dvou tezí - -

K *třislabičným* řadíme – daktyl – teze, arze, arze – u u
Anapest – arze, arze, teze uu-
Amfibrach - arze, teze, arze u – u

Podle toho, kde je ve stopě zařazena teze rozlišujeme stopy na vzestupné = teze je na druhém, nebo další pozici – jamb, anapest

Sestupné – teze je jako první slabika – trochej, daktyl

Stopy vzestupně sestupné – jako teze funguje druhá slabika, první a třetí slabika jsou arze - amfibrach

Česká metrika vzhledem k povaze češtiny dává možnost realizovat z těchto stop v rámci sylabotónické prozodie trochej, daktyl a s výhradami jamb. (V čj je hlavní přízvuk na 1. slabice slova, vedlejší přízvuk pak na slabice 3., 5.,) Pokud chce autor v české poezii využít jamb, musí na počátek verše zařadit nepřízvučné jednoslabičné slovo a na konec verše pak jednoslabičné slovo přízvučné. Tím dosáhne vzestupnosti, ovšem hranice stopy je pak uvnitř slova.

Verše se realizují v rámci *prozodického systému* – soubor všech veršových norem, zakládajících se na témže prozodickém principu – to znamená, že využívají stejným specifickým způsobem rytmické vlastnosti jazyka.

Prozodický systém tónický (normován je počet přízvuků) je založen na rytmickém opakování přízvuku (=) ve verši je normován počet těžkých dob – tezí, které nesou přízvuk, počet arzí – lehkých dob normován není.

Prozodický systém sylabický – normován je počet slabik

Prozodický systém sylabotónický – normován počet slabik i přízvuků – uplatňuje se v české literatuře

Prozodický systém časoměrný - jeho uplatnění v české literatuře bylo předmětem sporů v době národního obrození, snaha o zavedení časoměry se také vždy objevuje v okamžiku, kdy se literatura intenzivně vrací k antickým vzorům. Časoměra je založena na pravidelném střídání dlouhých a krátkých slabik ve verši, přičemž se předpokládá, že doba potřebná k vyslovení jedné slabiky krátké se rovná době potřebné k vyslovení dvou slabik krátkých.

Poslední variantou prozodického systému je *volný verš* – upouští od využití přízvuku, počtu slabik i jejich délky, verše jsou psány o zcela rozdílném počtu slabik, často je zde zrušena interpunkce, nejčastěji nebývá rýmován.

RÝM

= zvuková shoda dvou konců slov na konci veršů, shoda samohlásek i souhlásek, od rýmu odlišujeme asonanci = pouhá shoda koncových samohlásek

- rým, ve kterém je poslední rýmující se slabika teze nazýváme rým mužský, pokud je poslední rýmující se slabika arze jde o rým ženský
- má 4 fce – 1. fci eufonickou, která je založena na opakování
- 2. fci rytmotvornou
- 3. fci sémantickou – spočívá ve významovém zdůraznění rýmujících se slov

4. umožňuje spojení veršů do vyšších celků = strof

nejčastěji užívanou klasifikací rýmů je jejich dělení podle způsobu, jakým jsou rýmy rozloženy ve vyšším celku textu = strofa, celá báseň. Z tohoto hlediska rozlišujeme:

<i>rým sdružený</i> - schéma a a b b –	Nahoře bílo, dole bílo obilí v dálku se rozvlnilo mlčí dávno zvon ke hřbitovu válka lidí a rachot kovů
<i>rým střídavý</i> – schéma a b a b	Sklo mezi mnou a nocí je mé křehké lásky, křehká slova jich hudba stínů upije jak smutku ústa andělova
<i>obkročný rým</i> – schéma a b b a	Kdybych v tvých očích mohl číst tak jako čte se v breviáři a obrátit strach na tvé tváři jak v knize obrací se list
<i>postupný rým</i> – a b c a b c	V poklidu, zapředeném v svit tmy, plující splavem vše sněží a vše splývá proč na vás zapomenem sny naše v jitru plavém jež do oken se dívá?
<i>Tirádový rým</i> – a a a	V hlubokosti uctivosti S hroznou horlivostí K veliké slavnosti

Rým spojuje jednotlivé verše do větších celků. Nejmenší z těchto celků je dvojverší, častější jsou však *víceveršové strofy* = *sloky*. Představují obyčejně myšlenkový celek jako odstavce v próze. Některé typy strof se ve vývoji poetiky ustálily a mají normovanou podobu. Patří k nim:

Tercina – tvoří ji tři desetislabičné verše, případně ženské jedenáctislabičné, rýmující se tak, že rýmem je spojen první a třetí verš každé strofy, druhý verš se rýmuje s lichými verši následující strofy

Ritornel – ojedinělá tercina, její první verš je zpravidla poloviční

Stance – osmiveršová strofa, kterou tvoří desetislabičné nebo ženské jedenáctislabičné verše, z nichž prvních šest se rýmuje střídavě, poslední dva sdruženě

Siciliána – liší se od stance jen rýmovým schématem – všechny verše se rýmují střídavě

Nona – devítiveršová strofa, poslední verš je rýmem spojen s veršem šestým

Decima – skládá se z deseti osmislabičných veršů trochejského nebo jambického spádu, její způsob rýmování není normován

Existují také ustálené typy veršů – ty se ustálily již v antice a uplatňují se do dneška.

Hexametru – tvoří ho šest daktylských stop, počet slabik nelze normovat

Senár tvoří ho šest stop jambických

Oktyláb – osmislabičný rýmovaný verš trochejského nebo jambického spádu, typický pro staročeskou poezii

Dekasyláb – desetislabičný nerýmovaný verš, trochejského spádu

Blankvers – desítlabičný nerýmovaný verš založený na využití jambických stop – má vzestupný spád